

تحلیل میزان و ترکیب اعتبارات بخش دفاع بر مبنای شاخص جهانی نظامی‌گری و

شاخص نیاز دفاعی^۱

سعید مجردی^۲، غفار حاجی سالم^۳، جمشید اسحاقی^۴

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱/۲۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۸/۲۹

چکیده

ج.ا. ایران با وجود تبلیغات دشمنان، مبنی بر نظامی‌گری بالا، دارای کمترین میزان سهم بخش دفاع نسبت به تولید ناخالص داخلی است و از نظر «شاخص جهانی نظامی‌گری» پائین‌تر از بسیاری از کشورهای مشابه در منطقه و در رتبه ۲۹ جهانی قرار دارد. از سوی دیگر تاکنون در مورد نیاز دفاعی یک کشور که تابع عواملی همچون وسعت، جمعیت، تهدیدها و موقعیت ژئوپلیتیک است، شاخص‌سازی علمی انجام نشده است. در این تحقیق، شاخص جدیدی با عنوان «شاخص نیاز دفاعی» ابداع گردید که بر مبنای آن، ایران در بین ۱۵ کشور منتخب با کسب امتیاز ۹۱/۱۰۰ در جایگاه یکم قرار گرفت و سپس سهم بهینه بخش دفاع ج.ا. ایران از تولید ناخالص داخلی به میزان ۵/۲٪ تعیین گردید و در نهایت، ترکیب بهینه توزیع اعتبارات با بهره‌گیری از روندهای ۳۰ ساله، مطالعه‌های تطبیقی و نظرات خبرگان با در نظر گرفتن شرایط جنگ آینده ارائه شد.

واژگان کلیدی: اعتبارات دفاعی، شاخص جهانی نظامی‌گری، شاخص نیاز دفاعی، ترکیب هزینه‌ها.

۱. این مقاله بر مبنای یافته‌های یکی از طرح‌های تحقیقاتی انجام شده در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی ارائه شده است.

۲. مشاور علمی فصلنامه راهبرد دفاعی

۳. پژوهشگر

۴. پژوهشگر امور بودجه

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

در ۳۰ سال گذشته، به دلیل محدودیت منابع کشور، در بیشتر مواقع، منابع در اختیار نیروهای مسلح قادر نبوده است، همه نیازهای بخش دفاع را به صورت مطلوب و دلخواه تأمین و فراهم نماید. بنابراین این پرسش همواره در ذهن سیاستگذاران وجود داشته است که با چه سازوکاری می توان سهم بخش دفاع نسبت به کل منابع در دسترس را به شکل منطقی تعیین نمود. افزون بر آن، در درون بخش دفاع نیز، لازم است این منابع محدود با توجه به اولویت‌ها، ضرورت‌ها و نیازهای ناشی از تهدیدها، فرصت‌ها، مأموریت‌های محوله، کمبودها و نارسایی‌ها به صورت منطقی تقسیم و توزیع گردد. به این منظور، این مقاله که نتیجه اجرای طرحی تحقیقاتی در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی است، بنا دارد با توجه به تجربه‌های سه دهه گذشته و با بهره‌گیری از تجارب ۱۴ کشور دیگر و با نگاه به شرایط محیطی آینده و نوع، شکل و حجم تهدیدها و صحنه نبرد، الگویی را برای توزیع اعتبارات بخش دفاع، طراحی نماید، تا بتوان با اتکا به این الگو، افزون بر تعیین سهم بخش دفاع از منابع کشور، ترکیب بهینه منابع را با شاخص‌ها و مبانی استوارتر و قابل اعتمادتری روشن کرد.

۱-۲. اهمیت موضوع

در شرایط کنونی و با وجود اقدام‌های خوب اخیر در تخصیص‌های به‌جا و با برنامه، ولی هنوز هم بخش قابل توجهی از اعتبارات بخش دفاع، به حوزه‌هایی اختصاص پیدا می‌کند که در بعضی موارد از پایین‌ترین بهره‌دهی و اثربخشی در تقویت بنیه دفاعی برخوردار است، ادامه این روند با توجه به مشکلات روزافزون دولت در تأمین نیازهای مالی کشور مخاطره‌های زیادی را برای بنیه دفاعی کشور ایجاد خواهد کرد و بدون ایجاد تغییر اساسی در سیاست‌ها و روش‌های برآورد و توزیع اعتبارات

نمی‌توان این مشکل را برطرف کرد. ترکیب اعتبارات بخش دفاع باید جهت‌گیری خود را از فضای کنونی به محیط آینده و ابعاد تهدیدهای پیش‌رو معطوف نماید و به‌طور طبیعی مواردی که در جنگ آینده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و موجب تقویت بیشتر توان دفاعی می‌شود، باید از اعتبارات بیشتری بهره‌مند شده و بالعکس، مقوله‌هایی که در محیط جنگ آینده از درجه اهمیت پایین‌تری برخوردار است، باید در ترکیب اعتبارات و جهت‌گیری بودجه‌های سنواتی و برنامه‌های پنج‌ساله در جایگاه خود قرار گیرد. در صورت عدم اجرای این فرایند، حجم زیادی از اعتبارات نیروهای مسلح صرف اداره وضع موجود و به‌خصوص هزینه‌های نیروی انسانی شده و امکان توسعه و ارتقای بخش دفاع، متناسب با محیط‌های آینده و تهدیدهای متغیر وجود نخواهد داشت.

۳-۱. پیشینه تحقیق

تحقیق‌هایی که تاکنون در مورد ارتقای بهره‌وری توزیع منابع در نیروهای مسلح یا بخش دفاع انجام شده است، در بیشتر موارد، ماهیت نظری داشته و تحقیقی که در آن داده‌های واقعی بخش دفاع (بر مبنای منابع آشکار مندرج در قوانین بودجه سالانه) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته باشد، وجود نداشته است، تنها موردی که تاکنون در موضوع و سطح مشابه انجام شده است، طرحی تحقیقاتی با عنوان «تعیین درصد بهینه سهم بخش دفاع از تولید ناخالص داخلی» است که توسط آقای دکتر حسین دری نوگورانی انجام شده است. این تحقیق، الگویی را برای محاسبه سهم بخش دفاع از تولید ناخالص داخلی بر مبنای روش‌های اقتصادسنجی ارائه نموده که در این تحقیق از آن استفاده شده است، ولی روش محاسبه در تحقیق حاضر، بیشتر بر مبنای نیازهای جاری و آتی دفاعی بوده است و جالب آنکه نسبت محاسبه شده در دو تحقیق، تنها ۵ درصد با

یکدیگر اختلاف دارند. البته تحقیق حاضر، افزون بر سهم بخش دفاع نسبت به تولید ناخالص داخلی، ترکیب بخش دفاع را بر مبنای شاخص نیاز دفاعی^۱ ارائه کرده است.

۱-۴. پرسش‌های تحقیق

- ۱-۴-۱. ترکیب اعتبارات بخش دفاع در ۳۰ سال گذشته چگونه بوده است؟
- ۱-۴-۲. چه عواملی بر میزان و ترکیب اعتبارات بخش دفاع در ج.ا.ایران مؤثر است، و چه شاخص‌هایی را برای این موضوع می‌توان ارائه داد؟
- ۱-۴-۳. چه ترکیبی برای اعتبارات بخش دفاع مناسب و قابل حصول است؟

۱-۵. فرایند تحقیق

این تحقیق بر اساس فرایند زیر طراحی و به انجام رسیده که هر یک از اجزای آن در ادامه توضیح داده خواهد شد:

شکل شماره ۱. فرایند انجام تحقیق

1. Defense Requirement Index (DRI)

این مقاله از دو قسمت تشکیل شده است. بخش اول این تحقیق، از نوع توصیفی-تحلیلی است؛ به این شکل که بودجه و اعتبارات سی سال گذشته کشورمان (اعم از بودجه کل کشور و اعتبارات بخش دفاع) همراه با بودجه و اعتبارات چندسال گذشته کشورهای نمونه در قالب جدول‌های متعدد، تنظیم و توصیف شده است. سپس، روند اعتبارات کشور و بخش دفاع و مؤلفه‌های تأثیرگذار در آن (و همین‌طور کشورهای نمونه) و ارتباط آنها با راهبردها و سیاست‌های کلان مربوط (در حدی که امکان گردآوری بوده است) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

قسمت دوم تحقیق از نوع تجویزی است؛ به این معنا که با توجه به یافته‌های قسمت اول مقاله و جهت رسیدن به ترکیب بهینه اعتبارات در محیط جنگ احتمالی آینده، الگویی متناسب با شرایط خاص کشورمان (از نظر نقاط قوت، محدودیت‌ها، تهدیدها و سایر شرایط محیطی و همچنین هدف‌ها، آرمان‌ها و سیاست‌ها) طراحی شده است.

۱-۶. روش تحقیق، روش گردآوری داده‌ها و جامعه آماری

با توجه به هدف تحقیق که ارائه راهبرد می‌باشد، در این تحقیق، از روش موردی-زمینه‌ای^۱ استفاده شده است.

همچنین روش گردآوری مستندات، کتابخانه‌ای و اسنادی بوده است که در قالب جدول، تهیه شده است؛ به این معنا که اعتبارات سی سال انقلاب از کتاب بودجه و سایر اسناد سازمانی، استخراج و در قالب جدول‌هایی تنظیم شده است.

در بخش میدانی، جامعه آماری این پژوهش شامل گروه‌های زیر می‌باشد:

(۱) مدیران عالی بخش دفاع با مسئولیت در حوزه‌های عملیاتی، پشتیبانی، مالی،

بودجه و برنامه‌ریزی،

(۲) استادان دانشگاه و پژوهشگران برجسته در حوزه‌های یادشده.

به این منظور یک جامعه ۱۲۰ نفری در نظر گرفته شد که با استفاده از فرمول کوکران و اعمال ضریب تصحیح نمونه‌گیری و با در نظر گرفتن حاشیه خطای مطلق برآورد $d = 0/5$ و سطح معنی‌داری $\alpha = 0/05$ (میزان احتمال خطای نوع اول) حجم نمونه لازم از جامعه هدف ۵۲ نفر تعیین گردید. بنابراین به تعداد ۵۲ پرسشنامه در میان گروه هدف توزیع و گردآوری گردید.

از آنجا که داده‌های تحقیق حاضر از دو بخش کمی و کیفی تشکیل شده است، به‌ناچار، برای پردازش و تحلیل نتایج هم از شیوه تجزیه و تحلیل کیفی و هم از تجزیه و تحلیل کمی با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است؛ به این معنا که از جدول‌های به‌دست آمده از بودجه و اعتبارات کشورها (ایران و کشورهای نمونه) و بخش دفاع مربوط تجزیه و تحلیل لازم انجام شده و سپس رابطه راهبردها و سیاست‌های کلی با جدول‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری قرار گرفته است.

۲. مباحث نظری

۲-۱. تعریف بودجه

از بودجه، تعریف‌های مختلفی شده است. هیچ‌یک از این تعریف‌ها را شاید نتوان تعریف کاملی دانست. در این تعریف‌ها عوامل درآمد، هزینه، زمان، هدف و برنامه کار به‌گونه‌ای وارد شده است و گاه یک یا چند عامل را دربر می‌گیرد. عوامل درآمد، هزینه و زمان، در تمامی تعاریف آمده و عوامل هدف و برنامه در سال‌های اخیر به آن اضافه گردیده است. در ادامه تعریف‌های مختلف از این واژه مرور می‌شود (اقتداری، ۱۳۵۷: ۴۰-۳۵):

(۱) «بودجه برنامه مالی است برای عملیات آتی»

(۲) «بودجه عبارت است از طرحی جامع در قالب اصطلاحات مالی که به وسیله آن،

یک برنامه جاری برای مدت معینی اجرا می‌گردد»

- (۳) «بودجه عبارت است از طرحی برای تأمین هزینه دولت یا یک بنگاه انتفاعی برای مدت معین.»
- (۴) «بودجه عبارت است از بیان مالی و یا مقداری سیاستی که در طول مدتی معین از زمان آینده برای وصول به هدف تعیین شده‌ای باید تعقیب شود.»
- (۵) «بودجه یکی از وسایل مالی نظارت قوه مقننه بر دولت و نشان‌دهنده اشکال مالی مداخله دولت در فعالیت‌های اقتصادی کشور است.»
- (۶) «بودجه... یک سند مالی است مربوط به درآمدها و هزینه‌های دولت.» (فرزب، ۱۳۷۱: ۶-۱)

۲-۲. اصول بودجه

هر علمی از مجموعه‌ای از اصول و پایه‌ها تشکیل شده است. بدیهی است قطعیت و استحکام اصول علوم انسانی و اجتماعی به اندازه علوم طبیعی نیست و از این رو همیشه استثنایی در اصول متداول علوم انسانی مشاهده می‌شود (Lynch, 1990: 44). قواعد و اصولی که رعایت آنها در مراحل تنظیم بودجه ضروری است عبارتند از:

- ۲-۲-۱. اصل سالیانه بودن بودجه،
- ۲-۲-۲. اصل وحدت بودجه،
- ۲-۲-۳. اصل جامعیت بودجه (قدیری اصل، ۱۳۶۶: ۵۱-۴۹)،
- ۲-۲-۴. اصل شمولیت یا تفصیل،
- ۲-۲-۵. اصل تخصیص و عدم تخصیص،
- ۲-۲-۶. اصل تخمینی بودن درآمدها،
- ۲-۲-۷. اصل انعطاف‌پذیری،
- ۲-۲-۸. اصل تحدیدی بودن هزینه‌ها،
- ۲-۲-۹. اصل تعادل (محمدپور دهکردی و شبیری‌نژاد، ۱۳۸۱).

۲-۳. طبقه‌بندی و روش‌های بودجه‌ریزی

انواع طبقه‌بندی بودجه در ایران، عبارتند از: طبقه‌بندی سازمانی بودجه^۱، طبقه‌بندی عملیاتی یا وظیفه‌ای بودجه^۲، طبقه‌بندی هزینه‌ای بودجه^۳، طبقه‌بندی درآمدی بودجه^۴، طبقه‌بندی اقتصادی بودجه^۵ (فرزب، ۱۳۷۱: ۶).

۲-۴. انواع روش‌های بودجه‌ریزی

به‌طور کلی، بودجه را از لحاظ چگونگی برآورد هزینه‌ها و رسیدگی می‌توان به روش‌های متمایزی تقسیم نمود، که به‌طور خلاصه به‌قرار زیر است:

۲-۴-۱. بودجه متداول^۶ (سنتی)،

۲-۴-۲. بودجه برنامه‌ای^۷،

۲-۴-۳. بودجه عملیاتی^۸ (O'Hanlon, 1990: 10-50)،

۲-۴-۴. سیستم طرح‌ریزی، برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی یا سیستم برنامه‌ریزی بودجه^۹،

۲-۴-۵. بودجه‌بندی بر مبنای صفر^{۱۰}،

۲-۴-۶. بودجه‌بندی بر مبنای فعالیت^{۱۱} (Ball, 25-26 February 2002: 26).

1. Organizational Budget Classification
2. Functional Budget Classification
3. Expenditure Budget Classification
4. Income Budget Classification
5. Economic Budget Classification
6. Traditional Budget
7. Program Budget
8. Performance Budget
9. Programming and budgeting System (PPBS)
10. Zero-Based Budgeting
11. Activity- Based Budgeting

۳. تحلیل اعتبارات دفاعی

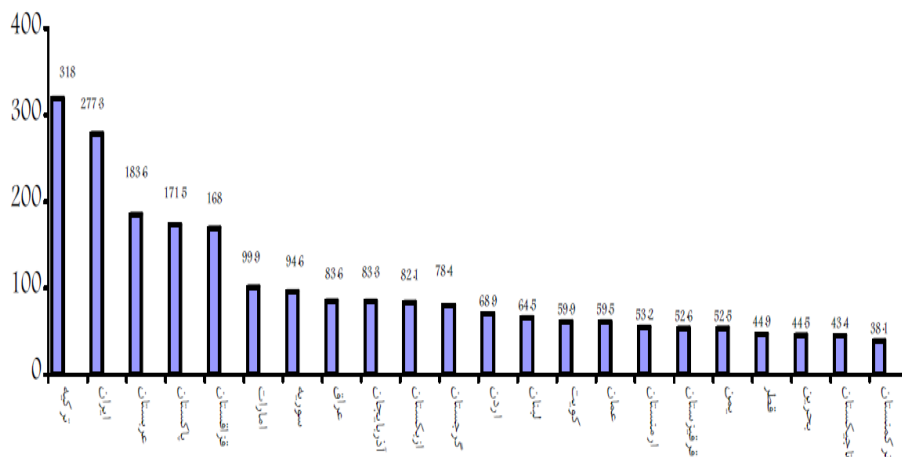
۳-۱. رابطه بودجه دفاعی با قدرت ملی

قدرت ملی هر کشوری با استفاده از مؤلفه های خاصی در نظام بین الملل تعریف می شود. در واقع، قدرت ملی در ساختار نظام جهانی قدرت، معنی پیدا می کند. قدرت ملی، مفهومی کیفی است که برای سنجش آن، مانند سایر مفاهیم کمی، به ناچار باید فرایندهای تقلیلی را برای ارزیابی آن طی کرد و در خلال این فرایند، مفهوم کیفی را به مجموعه ای از شاخص های عینی تقلیل داد تا از این طریق بتوان در دنیای واقعی، مفهوم کیفی را مورد سنجش قرار داد. شاخص سازی، تابع اصولی مانند صراحت، وزن پذیری، عدم تداخل، سنجش پذیری و نسبت می باشد. برای سنجش قدرت ملی کشورها نیز می توان از شاخص هایی استفاده کرد که مهم ترین آنها در قالب عواملی قابل طبقه بندی هستند که عبارتند از: قدرت نظامی، قدرت اقتصادی، دسترسی اطلاعات، پیشگامی در جریان تولید علم، بهره مندی از فناوری های نوین و پیشرفته، قابلیت های ملی، وسعت، جمعیت، ژئوپلیتیک کشور و سطح توقعات بازیگر در نظام بین الملل (فبرلو، ۱۳۸۴: ۱۹).

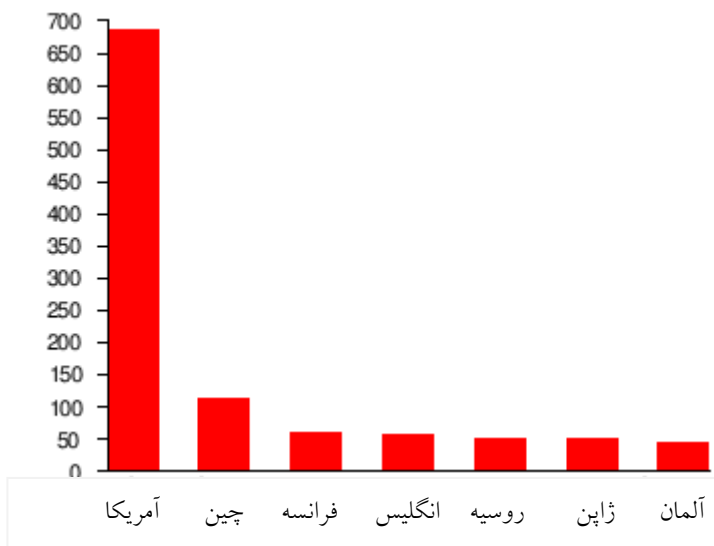
با نمره دهی به عوامل یادشده و ساختاردهی به نتایج به دست آمده، جایگاه ایران در قبال هر یک از عوامل مشخص شده است؛ به گونه ای که رتبه ایران از منظر عامل سرزمینی ۱۰، عامل نظامی ۱۳، فرهنگی ۲۶، اجتماعی ۲۷، فضایی ۲۸، اقتصادی ۳۷، علمی ۴۴، سیاسی ۴۵ و فرامرزی ۶۳ در بین کشورهای جهان می باشد. نتایج این تحقیق به طور کلی (برآیند تمامی عوامل) جایگاه ایران را در رتبه بیستم جهان نشان می دهد. از این منظر، قدرت های برتر جهان به ترتیب عبارت از: آمریکا، روسیه، چین، انگلیس، فرانسه، ژاپن، آلمان، استرالیا، کانادا و هند هستند. در بین کشورهای منطقه نیز، ایران پس از ترکیه در رتبه دوم منطقه قرار گرفته و پس از ایران، عربستان، پاکستان، قزاقستان، امارات متحده عربی، سوریه، عراق، آذربایجان، ازبکستان، گرجستان، اردن،

کویت، عمان، ارمنستان، قرقیزستان، یمن، قطر، بحرین، تاجیکستان و ترکمنستان به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند (حافظنیا و زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۹۵).

نمودار شماره ۱. رتبه ایران در مجموع عوامل (قدرت ملی) در مقایسه با کشورهای آسیای غرب و جنوب غربی

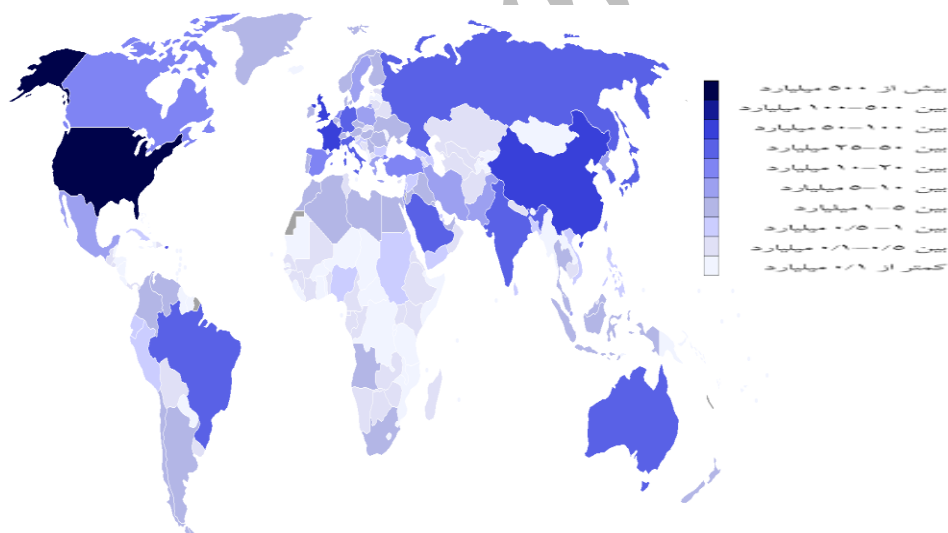

نمودار شماره ۲. هفت کشور دارای بیشترین بودجه دفاعی (ارقام به میلیارد دلار آمریکا)

با کنار هم گذاشتن آمار مخارج نظامی کشورهای جهان و ترتیب قدرت‌های برتر جهانی، مشاهده می‌شود که بیشتر قدرت‌های بزرگ جهان، همان کشورهایی هستند که مخارج نظامی بالایی نیز دارند. در سال ۲۰۱۰ ده کشوری که بیشترین مخارج نظامی را در جهان داشتند به ترتیب عبارتند از آمریکا، چین، فرانسه، انگلیس، روسیه، ژاپن، آلمان، عربستان سعودی، ایتالیا، و هند (Sipri, 2011: 145). همان‌گونه که مشاهده می‌شود به غیر از عربستان و ایتالیا، ۸ کشور دیگری که بیشترین مخارج نظامی را دارند، جزو ده قدرت بزرگ جهانی هم هستند. بر این اساس، می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که مخارج نظامی، متغیر مهمی در بین مؤلفه‌های تعیین‌کننده قدرت ملی می‌باشد.

نقشه شماره ۱. نقشه میزان هزینه نظامی کشورها بر حسب میلیارد دلار^۱

1. Military Expenditure (Current LCU), available at: www.data.worldbank.org/indicator/Ms.mil.xpnd.cn

شورای ملی اطلاعات آمریکا در گزارش روندهای سال ۲۰۱۲، مؤلفه‌های اصلی قدرت ملی کشورها را از چهار عامل سنتی به هفت عامل به شکل زیر افزایش داده است: چهار عامل سنتی پیشین، تولید ناخالص داخلی، اندازه جمعیت، بودجه نظامی و فناوری بودند. سه عامل جدید نیز بهداشت، آموزش و حکومت هستند (NIC, 2012). افزایش این عوامل مرتبط با دیدگاه‌های جدید غربی مبنی بر ترکیب دو نوع قدرت نرم و سخت در قالب الگوی قدرت هوشمند است؛ همان‌گونه که چهار عامل پیشین، بیشتر سخت‌افزاری و عوامل جدید، بیشتر نرم‌افزاری می‌باشند.

۲-۳. مقایسه بودجه دفاعی جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورهای جهان

مؤسسه بین‌المللی مطالعات راهبردی، در سالنامه خود با عنوان «موازنه نظامی ۲۰۱۰» به بررسی یک به یک و منطقه‌ای وضعیت آمادگی نظامی و جنگ‌افزارهای کشورهای جهان پرداخته است (The Military Balance, 2010). با مقایسه این آمار، متوسط هزینه دفاعی سرانه ایران در سال ۲۰۰۹ در حدود ۱۰۰ دلار بوده که این میزان ۵۵ درصد از متوسط جهانی و پایین‌تر از بیشتر کشورهای جهان است. برای مثال هزینه دفاعی سرانه امارات متحده عربی ۲۶۵۳، ایالات متحده ۲۱۴۱، رژیم صهیونیستی ۱۸۸۲، عربستان سعودی ۱۵۲۴، کویت ۱۲۸۹، انگلستان ۹۴۰، بحرین ۹۱۲، ترکیه ۲۲۴ و برزیل ۱۴۴ دلار می‌باشد. چنانچه از این آمار مشهود است، هزینه سرانه دفاعی ایران از بیشتر کشورهای منطقه پایین‌تر می‌باشد. چنانچه مشاهده می‌شود مخارج سرانه نظامی امارات متحده عربی در حدود ۲۶ برابر ایران، ایالات متحده ۲۱، رژیم صهیونیستی ۱۸، عربستان ۱۵، کویت ۱۲، انگلستان ۹، بحرین ۹، ترکیه ۲ و برزیل ۱/۵ برابر مخارج سرانه نظامی جمهوری اسلامی ایران است. بر پایه این آمار، بیشترین حجم هزینه نظامی در جهان بر اساس متوسط درآمد سرانه ملی به ترتیب به آمریکا و متحدانش تعلق دارد.

بررسی انجام شده نشانگر آن است که بودجه نظامی سرانه کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا بر اساس درآمد سرانه، ۲۳۱ دلار بوده که این میزان نیز بیش از ۲ برابر بودجه نظامی ایران بوده است.

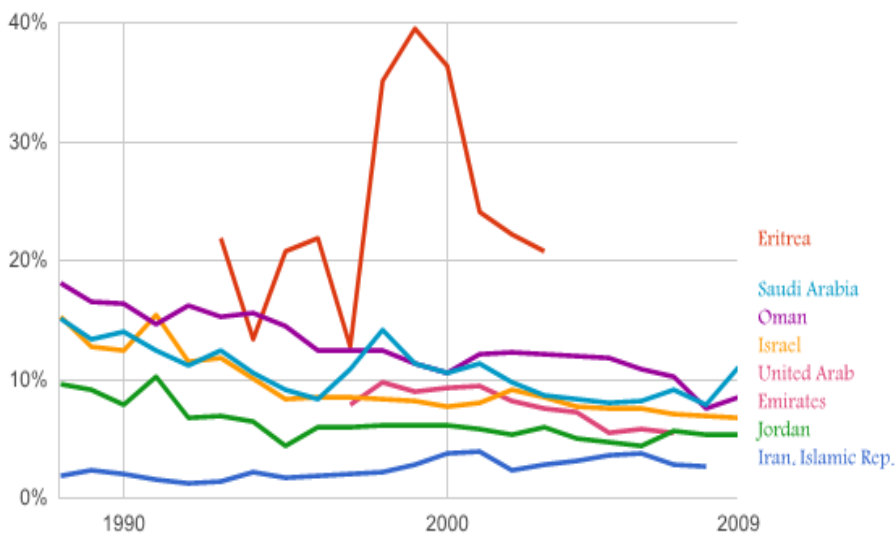
بر اساس همین آمار، بودجه متوسط نظامی هر یک از کشورهای عضو «سازمان پیمان آتلانتیک شمالی» (ناتو) بر اساس درآمد سرانه آنها، ۹۲۸ دلار برآورد شده که این ۹ برابر بودجه سرانه نظامی ایران است، اما این پدیده تنها به کشورهای عضو ناتو منحصر نمی شود، حتی بودجه متوسط سرانه کشورهای کوچک اروپایی غیرعضو ناتو نیز ۱۵۵ دلار بر اساس درآمد سرانه آنان تخمین زده شده که ۱/۵ برابر بودجه سرانه نظامی ایران می باشد.

تحلیل آمار گزارش بانک جهانی در مقایسه ای متفاوت و بر اساس تولید ناخالص ملی نیز بودجه نظامی ایران را با ۲/۸ درصد از تولید ناخالص ملی آن به مراتب کمتر از بسیاری از کشورهای جهان نشان می دهد.^۱

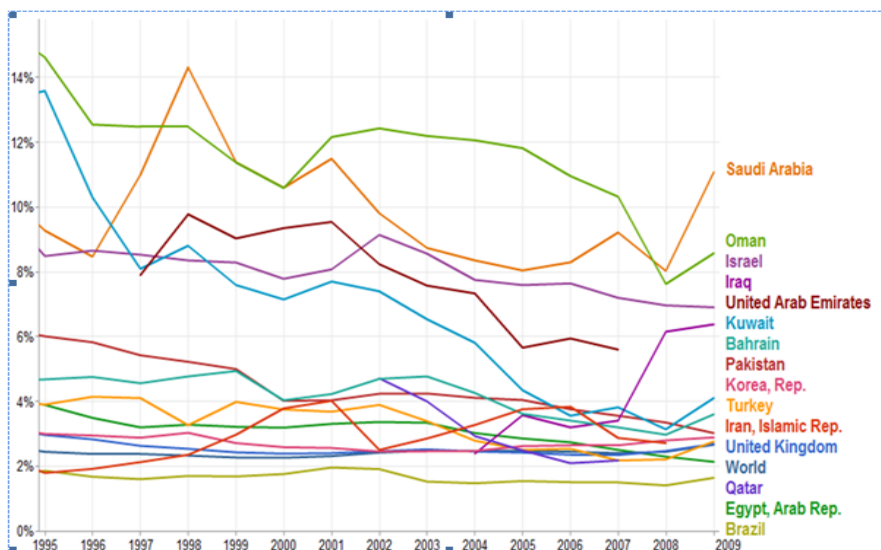
با در نظر گرفتن تولید ناخالص ملی، اریتره با اختصاص ۲۰/۹ از تولید ناخالص ملی خود به امور نظامی (در حدود ۸ برابر ایران) در صدر کشورهای جهان قرار دارد. پس از اریتره به ترتیب این کشورها در رده های دوم تا ششم و با ۲ تا ۳ برابر بودجه نظامی ایران بر اساس تولید ناخالص ملی قرار دارند: عربستان سعودی با ۱۱/۲ درصد (۴ برابر ایران)، عمان با ۹/۷ درصد (۳/۵ برابر ایران)، امارات متحده عربی با ۷/۳ (۲/۶ برابر ایران) اردن و رژیم اشغالگر قدس هر یک با ۶/۳ درصد (۲/۲۵ برابر ایران) (Sipri, 2011: 170).

1. Military Expenditure (% of GDP) in Iran, available at: www.data.worldbank.org/indicator/MS.mil.xpnd.GD.ZS

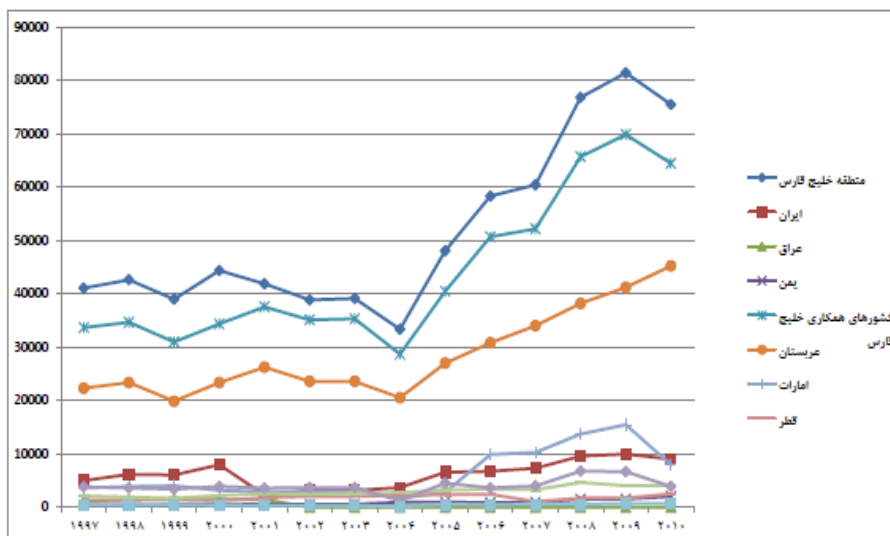
نمودار شماره ۳. مقایسه نسبت هزینه‌های نظامی ایران با ۶ کشور دارای بیشترین نسبت مخارج نظامی به تولید ناخالص داخلی و ۱۵ کشور تعیین شده در تحقیق

نمودار شماره ۴. مقایسه نسبت هزینه‌های دفاعی به تولید ناخالص داخلی برای ۱۵ کشور

نمودار شماره ۵. مخارج نظامی کشورهای منطقه خلیج فارس در سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۰ میلادی (ارقام به میلیون دلار)

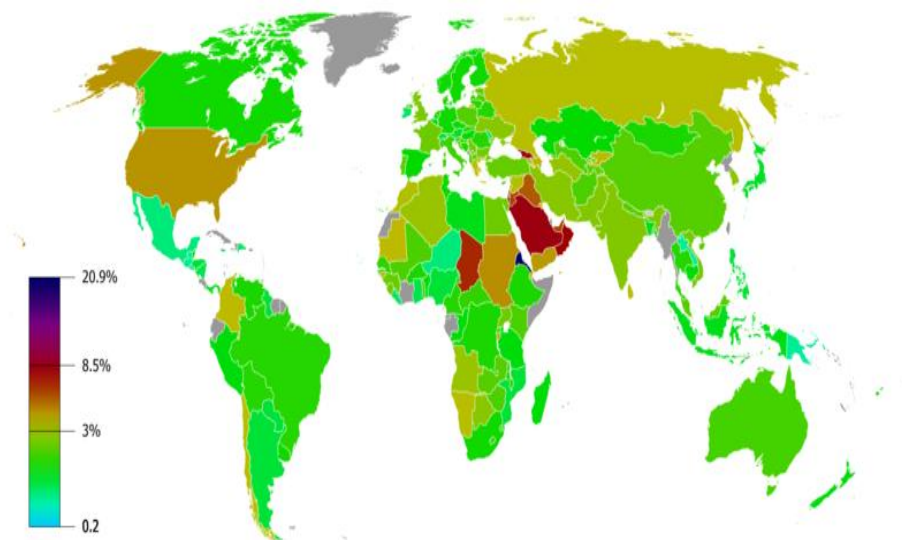

مجموع مخارج نظامی جهان در سال (۲۰۱۱)، به نرخ جاری، ۱۶۳۰ میلیارد دلار تخمین زده می‌شود که این، نشان‌دهنده افزایش ۴/۵ درصدی بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۰ و رشد ۱۲۰ درصدی بین سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۰ می‌باشد. مخارج نظامی جهان در سال ۲۰۱۰ نزدیک به ۲/۶ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی را شامل می‌شود. میزان سهم ۱۰ کشوری که بیشترین مخارج نظامی را دارند، بالغ بر ۷۸ درصد از کل بودجه نظامی جهانی را تشکیل می‌دهد که کشور آمریکا به تنهایی ۴۳ درصد از بودجه نظامی جهان را به خود اختصاص داده است (Sipri, 2011: 146). بودجه نظامی آمریکا در این سال بالغ بر ۶۹۸ میلیارد دلار به قیمت ثابت سال ۲۰۰۹ می‌باشد که به طور سرانه، سهم هر آمریکایی از آن ۲۱۴۱ دلار می‌باشد (www.worldbank.org). سرانه مخارج نظامی به ازای هر نفر در سال ۲۰۰۹، در عربستان ۱۵۲۴ دلار بود که پس از سنگاپور، در رتبه پنجم جهان قرار دارد. کشورهای امارات متحده عربی، آمریکا، رژیم صهیونیستی،

۱. در سال ۱۹۹۷ هزینه‌های نظامی در کل جهان برابر با ۷۴۰ میلیارد دلار آمریکا بوده است.

سنگاپور، عربستان، کویت، نروژ، یونان، فرانسه و انگلیس نیز به ترتیب با ۲۶۵۳، ۲۱۴۱، ۱۸۸۲، ۱۵۹۳، ۱۵۲۴، ۱۲۸۹، ۱۲۴۵، ۱۲۳۰، ۹۷۷ و ۹۴۰ دلار (به قیمت ثابت سال ۲۰۰۹) در رتبه‌های اول تا دهم قرار می‌گیرند. سرانهٔ مخارج نظامی در ایران نیز در حدود ۱۰۰ دلار و در چین و هند به ترتیب ۷۵ و ۳۱ دلار می‌باشد.

نقشهٔ شمارهٔ ۲. نقشهٔ نسبت هزینهٔ نظامی به تولید ناخالص داخلی در سطح جهان

۳-۳. شاخص جهانی نظامی‌گری

یکی از معیارهای سنجش میزان اهمیت به نظامی‌گری در کشورهای دنیا شاخص جهانی نظامی‌گری^۱ است. این شاخص نشانگر اهمیت دستگاه نظامی در یک کشور است. و توسط «مرکز بین‌المللی بُن برای گفت‌وگو»^۲ طراحی و پیشنهاد شده است، معیارهای سنجش نظامی‌گری در کشورها بر مبنای این شاخص ترکیبی عبارتند از:

1. Global Militarization Index (GMI)
2. Bonn International Center for Conversation

- (۱) میزان هزینه‌های دفاع نسبت به تولید ناخالص داخلی و نسبت هزینه‌های بهداشت و درمان شهروندان یک کشور،
- (۲) نسبت کارمندان بخش دفاع به تعداد پزشکان،
- (۳) تعداد سلاح‌های سنگین به کل جمعیت.^۱

جدول شماره ۱. معیارهای برآورد شاخص جهانی نظامی‌گری و وزن هر یک در این عوامل

دسته	شاخص	عامل وزنی در شاخص جهانی نظامی‌گری
هزینه‌ها	نسبت هزینه‌های دفاعی به تولید ناخالص داخلی	۵
	نسبت هزینه‌های نظامی به هزینه‌های بهداشت و درمان شهروندان	۳
کارکنان	نسبت کارکنان نظامی و شبه‌نظامی به کل جمعیت	۴
	نسبت ذخایر نظامی به کل جمعیت	۲
تسلیمات	نسبت کارکنان نظامی و شبه نظامی به تعداد پزشکان	۲
	نسبت تعداد تسلیحات سنگین به جمعیت	۴

بر اساس معیار بالا و با استفاده از اطلاعات موجود نظامی/تسلیماتی کشورهای جهان، مؤسسه معتبر یادشده کشورهای جهان را بر اساس این معیار طبقه‌بندی می‌نماید و هر ساله نقشه مربوط به آن را منتشر می‌کند. طبق آخرین رده‌بندی این مؤسسه در سال ۲۰۰۹، جمهوری اسلامی ایران رده ۱۲۹م در این رده‌بندی را در اختیار دارد. در این رده‌بندی، رژیم صهیونیستی، سنگاپور، سوریه، اردن و روسیه مقام‌های اول تا پنجم را در این رده‌بندی در اختیار دارند. چنانچه پیش‌تر گفته شد شاخص جهانی نظامی‌گری در سه دسته فراگیر «هزینه‌های دفاعی»، «کارکنان» و «تجهیزات سنگین دفاعی» تقسیم می‌شود.

1. Presentation of the GMI. Available at: www.bicc.de/press/events/event/news/presentation-of-the-Gmi-230.

مهم‌ترین عامل برای سنجش میزان نظامی‌گری یک کشور، هزینه‌های دفاعی است که آن کشور نسبت به تولید ناخالص داخلی خود صرف می‌کند. مؤسسه «مرکز بین‌المللی بُن برای گفت‌وگو» برای مقایسه هزینه‌های دفاعی انجام شده از اعداد و ارقامی که مؤسسه سیپری به شکل سالانه منتشر می‌کند، بهره می‌برد. افزون بر هزینه‌های دفاعی، نسبت تعداد کارکنان بخش دفاع به کل جمعیت نیز نشانگر سطح نظامی‌گری یک کشور است. برای محاسبه این شاخص، تعداد شبه‌نظامیان نیز در نظر گرفته می‌شود؛ چرا که در بسیاری از کشورهای جهان، تعداد نظامیان رسمی، تعداد واقعی فعالان در بخش دفاع را منعکس نمی‌نماید. در این شاخص، افزون بر محاسبه تعداد نظامیان به کل جمعیت از نسبت تعداد نظامیان به پزشکان نیز استفاده می‌شود تا بتوان رابطه بین تخصص‌های نظامی با غیرنظامی را در یک کشور تخمین زد. در نهایت، برای تعیین هر چه بهتر شاخص نظامی‌گری، از محاسبه تعداد سلاح‌های سنگین به کل جمعیت استفاده می‌شود. منظور از سلاح‌های سنگین، سلاح‌هایی است که در یکی از دسته‌های چهارگانه زیر قرار گیرد:

- (۱) تسلیحات زرهی (تانک‌های جنگی، نفربرهای زرهی و تانک‌های سبک)،
- (۲) توپخانه (تجهیزات پرتاب موشک و...) با کالیبر بالاتر از ۱۰۰ میلیمتر،
- (۳) هواپیما / بالگرد جنگی،
- (۴) کشتی و ناوهای جنگی.

جدول شماره ۲. مقایسه ۱۵ کشور در شاخص جهانی نظامی گری^۱

سالها	کشورها	۱۹۹۴	۱۹۹۶	۱۹۹۸	۲۰۰۰	۲۰۰۲	۲۰۰۴	۲۰۰۶	۲۰۰۸	۲۰۱۰	رتبه	امتیاز
بحرین	رتبه	۳۰	۲۵	۲۵	۴۰	۳۹	۱۵	۱۸	۱۷	۱۴	رتبه	۷۲۸
	امتیاز	۶۴۷	۶۳۹	۶۴۱	۶۵۵	۶۷۴	۶۴۶	۶۱۵	۶۰۲	۵۹۸	امتیاز	۷۲۸
برزیل	رتبه	۵۷	۶۱	۶۱	۶۷	۶۴	۷۸	۸۰	۸۰	۷۶	رتبه	۶۴۷
	امتیاز	۷۳۵	۷۰۸	۶۹۸	۶۹۰	۷۰۱	۷۹۱	۷۵۹	۷۳۱	۷۱۴	امتیاز	۷۳۵
مصر	رتبه	۲۶	۳۶	۴۰	۵۸	۴۹	۱۷	۲۲	۲۲	۲۸	رتبه	۷۳۵
	امتیاز	-	-	-	-	-	۶۸۶	۵۵۵	۷۳۸	۷۰۱	امتیاز	۷۳۵
عراق	رتبه	-	-	-	-	-	۵۷	۱۱۰	۸۹	۳۳	رتبه	-
	امتیاز	۸۹۹	۹۵۳	۹۵۲	۹۴۶	۹۵۳	۹۴۲	۹۳۳	۹۱۸	۹۱۲	امتیاز	۸۹۹
رژیم اشغالگر قدس	رتبه	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۱	رتبه	۸۹۹
	امتیاز	۷۶۰	۷۴۸	۷۷۳	۷۵۱	۷۴۸	۸۰۸	۸۰۰	۸۱۳	۷۹۷	امتیاز	۷۶۰
کره جنوبی	رتبه	۱۸	۱۷	۱۵	۲۶	۳۰	۱۲	۱۲	۷	۷	رتبه	۷۶۰
	امتیاز	۸۲۲	۸۱۶	۷۹۹	۷۸۶	۸۴۷	۸۴۵	۸۱۶	۷۹۱	۷۹۱	امتیاز	۸۲۲
کویت	رتبه	۹	۶	۱۱	۲۱	۸	۶	۸	۸	۸	رتبه	۸۲۲
	امتیاز	۶۰۱	۸۰۹	۸۱۲	۸۰۸	۸۱۳	۸۰۹	۸۰۷	۷۷۵	۷۶۶	امتیاز	۶۰۱
عمان	رتبه	۷۶	۸	۷	۱۳	۱۳	۱۱	۹	۱۱	۱۲	رتبه	۶۰۱
	امتیاز	۷۴۸	۷۳۸	۷۳۳	۷۳۷	۷۴۴	۷۳۱	۶۶۰	۶۴۰	۶۴۴	امتیاز	۷۴۸
پاکستان	رتبه	۲۱	۲۴	۲۳	۳۳	۳۲	۳۸	۶۲	۶۴	۵۶	رتبه	۷۴۸
	امتیاز	-	-	-	-	۷۹۲	۷۴۹	۷۰۳	۶۸۴	۶۷۵	امتیاز	-
قطر	رتبه	-	-	-	-	۱۹	۳۲	۴۲	۴۰	۴۲	رتبه	-
	امتیاز	۷۱۸	-	۷۳۱	۷۸۸	۷۸۰	۷۷۴	۷۷۱	۷۶۲	۷۶۸	امتیاز	۷۱۸
عربستان	رتبه	۳۵	-	۲۴	۲۰	۲۳	۲۲	۱۹	۱۶	۱۰	رتبه	۷۱۸
	امتیاز	۷۷۰	۷۵۰	۷۴۳	۸۰۸	۷۷۰	۷۵۷	۷۴۴	۷۲۳	۷۱۷	امتیاز	۷۷۰
ترکیه	رتبه	۱۶	۱۶	۱۸	۱۲	۱۶	۲۸	۲۸	۲۶	۲۷	رتبه	۷۷۰
	امتیاز	۷۵۱	۷۴۸	۷۳۷	۷۳۷	۷۸۱	۷۸۶	۷۵۷	۷۴۸	۷۵۴	امتیاز	۷۵۱
امارات	رتبه	۲۰	۱۹	۲۱	۳۲	۲۲	۱۹	۲۳	۱۸	۱۷	رتبه	۷۵۱
	امتیاز	۵۷۴	۶۵۷	۶۹۶	۶۹۴	۶۸۳	۶۶۷	۶۵۰	۶۴۱	۶۳۳	امتیاز	۵۷۴
انگلستان	رتبه	۸۶	۵۷	۴۱	۵۳	۵۹	۶۵	۶۸	۶۳	۶۵	رتبه	۵۷۴
	امتیاز	۷۰۲	۶۶۷	۶۷۵	۷۰۸	۶۸۶	۷۶۳	۷۵۹	۷۰۵	۷۰۴	امتیاز	۷۰۲
ایران	رتبه	۴۳	۵۴	۴۹	۴۵	۵۷	۲۴	۲۱	۳۲	۳۲	رتبه	۷۰۲
	امتیاز	-	-	-	-	-	-	-	-	-	امتیاز	-

1. GMI Ranking table: available at: www.bicc.de/old-site/index.php?page=ranking-table&year=2010&sort=country-asc

۴-۳. مقایسه هزینه‌های دفاعی در مقایسه با نیاز دفاعی کشورها

شاخص نظامی‌گری، شاخص کاملی برای مقایسه کشورها نیست؛ چرا که این شاخص، وضعیت نظامی‌گری کشورها را بدون توجه به نیاز دفاعی آنان بررسی و مقایسه می‌کند، در حالی که نیازهای دفاعی کشورها متفاوت است؛ همچنان که مقایسه هزینه‌های دفاعی ایران با شش کشور دیگر منطقه آسیای جنوب غربی حاکی از آن است که پائین‌ترین نرخ نسبت هزینه‌های دفاعی به بودجه عمومی، متعلق به ایران است و این در حالی است که ایران در همه عوامل زیر که تأثیر مستقیمی بر میزان هزینه‌های دفاعی دارد، در رده اول یا دوم قرار دارد:

(۱) تهدیدهای فرامنطقه‌ای (اول)،

(۲) تهدیدهای منطقه‌ای و دعاوی ارضی همسایگان (دوم)،

(۳) وسعت کشور و میزان عوارض طبیعی بودن (دوم)،

(۴) جمعیت کشور (دوم)،

(۵) طول مرزها (اول)،

(۶) موقعیت ژئوپلیتیک (اول یا دوم)،

(۷) تعداد همسایگان (اول).

جدول شماره ۳. مقایسه کشورها در خصوص میزان نیاز دفاعی

شاخص کشور	وسعت کشور (کیلومتر مربع)		جمعیت		طول مرز (کیلومتر مربع)		تعداد همسایگان			دعوی ارضی		
	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	کل	خشکی	دریایی	کل	مدعی	سرزمین		
ایران	۱۸	رتبه	۱۷	رتبه	۷۴۷۰۰۰۰	۷	۱۰	۱۳	امارات	جزیره ابوموسی		
					کل	۵۴۴۰						
					افغانستان	۹۳۶						
					ارمنستان	۳۵						
					آذربایجان	۴۳۲						
					عراق	۱۴۵۸						
ترکیه	رتبه	رتبه	۱۸	رتبه	۷۸۳۵۶۲	۸	۹	۱۳	یونان	Imia/Kardak		
					کل	۳۶۴۸						
					ارمنستان	۳۶۸						
					آذربایجان	۹						
					بلغارستان	۲۴۰						
					گرجستان	۲۵۲						
مصر	رتبه	رتبه	۱۶	رتبه	۱۰۰۲۴۵۰	۴	۹	۹	سودان	منلت حلاپ		
					کل	۳۶۶۵						
					نوار غزه	۶۱						
					رژیم اشغالگر فلس	۲۶۶						
					لیبی	۱۱۱۵						
					سودان	۱۲۳۳						
پاکستان	رتبه	رتبه	۶	رتبه	۷۹۶۰۹۵	۴	۳	۵	هند	کشمیر آزاد		
					کل	۶۷۷۴						
					افغانستان	۲۴۳۰						
					چین	۵۲۳						
					هند	۳۹۱۲						
					ایران	۹۰۹						
برزیل	رتبه	رتبه	۵	رتبه	۸۵۱۴۸۷۷	۱۰	۲	۱۰	اروگوئه	Rincón de Vila و Artigas Albomoz		
					کل	۱۴۶۹۱						
					آرژانتین	۱۲۲۴						
					بولیوی	۳۴۰۰						
					کلنیا	۱۶۴۳						
					گیته فرانسوی	۶۷۳						
					گویان	۱۱۱۹						
					پاراگوئه	۱۲۹۰						
					پرو	۱۵۶۰						
سورینام	رتبه	رتبه	۵	رتبه	۵۹۷							
					سورینام	۵۹۷						
					اروگوئه	۹۸۵						
وزونلا	۲۲۰۰											

ادامه جدول شماره ۳

دعوی ارضی		تعداد همسایگان			طول مرز (کیلومتر مربع)		جمعیت		وسعت کشور (کیلومتر مربع)		شاخص کشور
سرزمین	مدعی	کل	دریایی	خشکی							
Chagos Archipelago	جزایر مورچیس و سیچل	۸	۸	۱	۳۶۰	کل	۵۱۴۶۶۰۰۰	۱۳۰۳۹۵		انگلستان	
Akrotiri	قبرس										
Dhekelia	قبرس										
Carlingford	ایرلند										
Gibraltar	اسپانیا										
Isthmus	اسپانیا										
Foyle	ایرلند										
Rockall	ایرلند، دانمارک و ایسلند										
	جزایر فالکلند										
	جزایر جرجیای جنوبی و سندویچ										
Strovia	قبرس شمالی						۲۲	رتبه	۸۰	رتبه	
Ieodo Island/Suyan Rock	چین	۳	۳	۱	۲۳۸	کل	۴۸۷۵۰۰۰	۱۰۰۲۱۰		کره جنوبی	
	کره شمالی										
Liancourt Rocks	کره شمالی و ژاپن										
Tumen	چین و کره شمالی				۲۴	رتبه	۱۰۹	رتبه			
اروند رود (شطالعرب)	ایران	۶	۲	۶	۳۶۵۰	کل	۳۰۳۹۵۷۲	۴۳۸۳۱۷		عراق	
	ایران										
	اردن										
	کویت										
	عربستان										
	سوریه										
	ترکیه	۳۹	رتبه	۵۰	رتبه						
ارتقاعات جولان	سوریه	۷	۵	۶	۱۰۱۷	کل	۷۸۲۵۶۰۰	۲۲۰۷۲		رژیم صهیونیستی	
مزارع شبع	لبنان										
نوار باختری	فلسطین										
	اردن										
	لبنان										
اورشلیم شرقی	فلسطین										
	سوریه	۹۷	رتبه	۱۵۱	رتبه						
	نوار باختری	۳۰۷									

ادامه جدول شماره ۳

شاخص کشور	وسعت کشور (کیلومتر مربع)		جمعیت		طول مرز (کیلومتر مربع)		تعداد همسایگان			دعوی ارضی	
	رتبه	رتبه	رتبه	رتبه	کل	دریایی	خشکی	مدعی	سرزمین		
عربستان	۲۴۴۹۶۹۰	۲۷۱۳۶۷۷	رتبه	۱۳	۷	۱۰	۱۲	کویت	قاره و ام المهرادیم	کل	۴۴۳۶
			رتبه	۱۳						عراق	۸۱۴
			رتبه	۱۳						اردن	۷۴۴
			رتبه	۱۳						کویت	۲۲۲
			رتبه	۱۳						عمان	۶۷۶
			رتبه	۱۳						قطر	۶۰
			رتبه	۱۳						امارات	۴۵۷
قطر	۱۱۴۳۷	۱۸۵۴۵۶۳	رتبه	۱۶۴	۱	۴	۴	بحرین	فشت لدیال و قیطاط جراهه	کل	۶۰
			رتبه	۱۶۴						عربستان	۶۰
کویت	۱۷۸۲۰	۳۵۶۶۲۷	رتبه	۱۵۷	۲	۳	۳	عربستان	قاره و ام المهرادیم	کل	۴۶۲
			رتبه	۱۵۷						عراق	۲۴۰
			رتبه	۱۵۷						عربستان	۲۲۲
امارات	۱۱۶	۸۳۶۰۰	رتبه	۹۳	۲	۴	۴	ایران	تنب بزرگ و کوچک	کل	۸۶۷
			رتبه	۹۳						عمان	۴۱۰
			رتبه	۹۳						عربستان	۴۵۷
بحرین	۷۵۰	۱۲۴۵۹۶	رتبه	۱۸۵	۰	۳	۳	قطر	فشت لدیال و قیطاط جراهه	کل	۰
			رتبه	۱۸۵						کل	۱۳۷۴
عمان	۳۰۹۵۰۱	۲۷۷۴۷۹	رتبه	۷۰	۳	۴	۵	یمن	جزایر خوریا موریا	کل	۱۳۷۴
			رتبه	۷۰						عربستان	۶۷۶
			رتبه	۷۰						امارات	۴۱۰
			رتبه	۷۰						یمن	۲۸۸

۳-۵. طراحی شاخص نیاز دفاعی

باتوجه به نارسا بودن شاخص جهانی نظامی گری، ضرورت طراحی شاخص جدیدی برای کمی سازی میزان نیاز دفاعی کشورها و نیز عوامل مؤثر در ترکیب اعتبارات، به تأیید رسید و در چند جلسه کارشناسی با حضور خبرگان، عوامل مؤثر مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت و با استفاده از روش دلفی، در نهایت، جمع بندی زیر انجام شد:

- ۱-۵-۳. مجموعه عوامل به دو دسته متفاوت به شرح زیر تقسیم شد:
- عوامل مربوط به نیاز دفاعی شامل: وسعت کشور، طول مرز و تعداد همسایگان، جمعیت، میزان و شدت تهدید (منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و بین‌المللی)
- (برخی از عوامل یادشده، ماهیت کمی دارند، مانند جمعیت که از طریق شاخص‌های کمی قابل اندازه‌گیری است، ولی اندازه‌گیری برخی دیگر که ماهیت کیفی دارند می‌تواند از طریق دریافت نظرات مجموعه‌ای از خبرگان و تفسیر کمی پاسخ‌های آنان انجام شود)
- عوامل مربوط به منابع و پشتیبانی‌های دفاعی شامل: توان صنعتی، توان فناوری، میزان اعتبارات و کسری آن، توان اقتصادی کشور و توان بسیج منابع و امکانات (Hartley, 2006: 174).
- ۲-۵-۳. شاخص نیاز دفاعی متشکل از شش سنجه، تعریف و وضعیت ج.ا. ایران در مقایسه با ۱۴ کشور هدف، تعریف شد.
- ۳-۵-۳. در حوزه پشتیبانی دفاعی برخی عوامل (سنجه‌ها) با توجه به اینکه در تحلیل‌های آمار استنباطی، دارای همبستگی زیاد بودند، به شرح زیر در یکدیگر ادغام گردید:
- (۱) توان صنعتی و سطح فناوری،
  - (۲) توان اقتصادی کشور، تولید سرانه و کسری بودجه،
  - (۳) میزان اعتبارات بخش دفاع و میزان کسری اعتبارات بخش دفاع،
  - (۴) توان بسیج امکانات و توان بسیج منابع انسانی،
- ۴-۵-۳. با بهره‌گیری از نظر خبرگان ضریب سنجه‌ها در رابطه با موضوع تحقیق استخراج گردید. نتایج حاصله در قالب سه جدول به شرح زیر ارائه می‌گردد:

جدول شماره ۴. عوامل محاسبه شاخص نیاز دفاعی

عامل	ضریب اهمیت	۵	۴	۳	۲	۱
وسعت	۲	بیش از ۵ میلیون	بین ۱ تا ۵ میلیون	بین ۰/۵ تا ۱	بین ۰/۱ تا ۰/۵	کمتر از ۰/۱
جمعیت	۳	بیش از ۱۰۰ میلیون	بین ۵۰ تا ۱۰۰ میلیون	بین ۱۰ تا ۵۰	بین ۱ تا ۱۰	کمتر از ۱ میلیون نفر
تهدیدهای فرامنطقه‌ای	۵	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	بدون تهدید
تهدیدهای فرامنطقه‌ای	۵	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	بدون تهدید
طول مرزها	۱	بیش از ۱۰ هزار کیلومتر	بین ۵ تا ۱۰ هزار	بین ۳ هزار تا ۵ هزار	بین ۲ تا ۵۰۰ هزار	کمتر از ۵۰۰
تعداد همسایگان	۱	بیش از ۱۰	بین ۸ تا ۱۰	بین ۵ تا ۷	بین ۲ تا ۴	کمتر از ۲۰
موقعیت ژئوپلیتیک	۳	حیاتی	حساس	مهم	متوسط	کم اهمیت

جدول شماره ۵. محاسبه شاخص نیاز دفاعی برای ۱۵ کشور

عامل کشور	وسعت کشور	جمعیت	تهدیدهای فرامنطقه‌ای	تهدیدهای فرامنطقه‌ای	طول مرزها	تعداد همسایگان	موقعیت ژئوپلیتیک	شاخص نیاز دفاعی	رتبه شاخص جهانی نظامی گری
ضریب	۲	۳	۵	۵	۱	۱	۳		
ایران	۴	۴	۵	۵	۴	۵	۴	۹۱	۱۰
رژیم اشغالگر قدس	۱	۲	۵	۵	۳	۲	۵	۷۸	۱
پاکستان	۳	۵	۱	۵	۴	۲	۳	۶۶	۱۱
انگلستان	۲	۴	۴	۲	۱	۳	۴	۶۲	۱۴
ترکیه	۳	۴	۱	۳	۳	۵	۵	۶۱	۸
مصر	۴	۴	۱	۳	۳	۴	۴	۵۹	۹
کره جنوبی	۲	۳	۱	۵	۲	۲	۴	۵۹	۲
عربستان	۴	۳	۱	۴	۳	۲	۴	۵۹	۴
برزیل	۵	۵	۱	۲	۵	۴	۳	۵۸	۱۵
عراق	۲	۳	۱	۴	۳	۳	۳	۵۳	۱۱
امارات	۱	۲	۱	۴	۲	۲	۲	۴۳	۷
کویت	۱	۲	۱	۳	۱	۲	۲	۳۷	۳
عمان	۲	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۳۵	۵
قطر	۱	۲	۱	۲	۱	۲	۲	۳۲	۱۲
بحرین	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۳	۳۱	۶

بررسی جدول‌های بالا، حاکی است که ایران با وجود دارا بودن بالاترین نیاز دفاعی، در رتبه دهم نظامی‌گری قرار دارد و در مجموع کشورهای بحرین، قطر، عمان، کویت، امارات، عربستان، کره جنوبی و رژیم اشغالگر قدس بیش از نیاز، نظامی شده‌اند و سایر کشورها کمتر از نیاز، نظامی شده‌اند. لازمه ایجاد تعادل در جدول‌های بالا، افزایش شاخص جهانی نظامی‌گری ایران به حداقل عدد ۸۰۰ است که به مفهوم افزایش سهم هزینه‌های دفاعی به تولید ناخالص داخلی به عدد ۵/۲ درصد می‌باشد.

جدول شماره ۷. تأثیر عوامل پشتیبانی دفاعی بر ترکیب اعتبارات

عامل مؤثر	ضریب این عامل در ایران (بین ۱ تا ۱۰)	هزینه‌های کارکنان	هزینه‌های عملیات و نگهداشت	هزینه‌های تجهیز	هزینه‌های ساختمان	هزینه‌های تحقیقات
توان صنعتی و فناوری	۸	۲/۱	۷/۱	۱/۲	۸/۱	۷/۲
توان اقتصادی کشور	۵	۲/۱	۶/۲	۴/۲	۷/۱	۸/۲
میزان اعتبارات بخش دفاع	۷	۶/۰	۳/۲	۵/۲	۱/۲	۱/۲
توان بسیج منابع	۵	۱/۱	۵/۲	۴/۱	۶/۰	۱/۱
ضریب غیر نرمال	۲۵	۲۵.۳	۱۲.۵	۵۳.۳	۴۰.۶	۵۵.۸
ضریب نرمال	۱۰۰	۱۳	۷	۲۷	۲۱	۳۲

۳-۶. ترکیب بودجه دفاعی جمهوری اسلامی ایران

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران از شش نهاد جداگانه به نام‌های ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و ستاد کل نیروهای مسلح تشکیل می‌شود که ارتش و سپاه و بخش عمده وزارت دفاع، عهده‌دار مسئولیت دفاعی

و نیروی انتظامی مسئولیت امنیتی را بر عهده دارند که در این تحقیق فقط حوزه دفاعی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روند و تغییرات بودجه نظامی ایران در دو دهه گذشته به صورت زیر بوده است:

جدول شماره ۸. روند و ترکیب بودجه نظامی ایران در دو دهه گذشته

سال	نیروی انسانی	تجهیزات	ساختمان و تأسیسات	سایر	کل اعتبارات (میلیارد ریال)
۱۳۶۶	۸۵.۰	۵.۵	۲.۴	۷.۱	۴۷۲
۱۳۶۷	۶۰.۹	۲۵.۱	۶.۲	۷.۸	۱۰۴۴
۱۳۶۸	۶۰.۹	۳۲.۷	۲.۳	۴.۱	۹۱۱
۱۳۶۹	۵۲.۵	۳۲.۵	۷.۷	۷.۳	۱۰۷۷
۱۳۷۰	۶۱.۲	۳۰	۴.۷	۴.۱	۱۲۷۶
۱۳۷۱	۶۱.۲	۲۴.۴	۸.۵	۵.۹	۱۴۳۳
۱۳۷۲	۶۲.۲	۱۸.۴	۱۴.۷	۴.۷	۲۶۹۲
۱۳۷۳	۵۱.۲	۳۳.۹	۱۰.۱	۴.۸	۴۴۹۳
۱۳۷۴	۵۰.۱	۳۵	۱۱.۷	۳.۲	۵۹۴۸
۱۳۷۵	۵۹.۱	۲۸.۹	۸	۴	۷۸۲۸
۱۳۷۶	۵۸.۷	۲۷.۳	۸.۴	۵.۶	۹۵۱۲
۱۳۷۷	۶۲.۶	۲۴.۴	۷.۷	۵.۲	۱۲۲۹۵
۱۳۷۸	۶۳.۴	۲۳.۲	۸	۵.۴	۱۳۶۲۴
۱۳۷۹	۶۵.۳	۲۳.۵	۶.۳	۴.۹	۱۸۴۹۲
۱۳۸۰	۶۵.۲	۲۱.۹	۸.۳	۴.۶	۲۳۵۸۱
۱۳۸۱	۵۶.۳	۲۹.۶	۹.۶	۴.۵	۳۲۳۵۹
۱۳۸۲	۶۳.۱	۲۶.۶	۵.۸	۴.۵	۳۵۱۴۲
۱۳۸۳	۶۹.۰	۲۲.۵	۴.۸	۳.۷	۴۲۶۵۷
۱۳۸۴	۷۱.۴	۱۵.۹	۴.۸	۷.۹	۵۲۹۲۷
۱۳۸۵	۷۵.۹	۱۳.۳	۴.۱	۶.۷	۶۰۳۸۶
۱۳۸۶	۷۵.۳	۱۱.۴	۶	۷.۳	۶۷۰۷۲
۱۳۸۷	۷۹.۳	۷.۹	۴.۸	۸	۸۴۴۱۵
متوسط	۶۴.۱	۲۳.۴	۷.۰	۵.۵	۲۱۸۰۱.۶
حداکثر	۸۵.۰	۳۵.۰	۱۴.۷	۸.۰	۸۴۴۱۵.۰
حداقل	۵۰.۱	۵.۵	۲.۳	۳.۲	۴۷۲.۰

جدول بالا بیانگر آن است که هر چند ترکیب با نوساناتی همراه بوده است، ولی روند کلی در جهت افزایش هزینه‌های نیروی انسانی نسبت به سایر هزینه‌ها می‌باشد؛ به‌گونه‌ای که با یک روند افزایشی از ۵۶ درصد در سال ۱۳۸۱ به ۷۹ درصد در سال ۱۳۸۷ بالغ شده است. (گفتنی است که در سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ این درصد کاهش قابل توجهی داشته و به حدود ۶۹ درصد رسیده است، ولی پیش‌بینی می‌شود در سال ۹۱ دوباره تا ۷۷ درصد افزایش یابد)

همچنین با مطالعه تطبیقی ترکیب بودجه دفاعی جمهوری اسلامی ایران با ترکیب بودجه دفاعی سایر کشورها می‌توان به این نتیجه رسید که سهم مؤلفه نیروی انسانی بسیار بیشتر از حالت بهینه است، در حالی که براساس مطالعه تطبیقی قدرت‌های نظامی این نسبت باید رقمی کمتر از ۵۰ درصد کل بودجه دفاع باشد.

نتیجه‌گیری

(۱) یافته‌ها

(۱-۱) جمهوری اسلامی ایران با وجود تبلیغات گسترده دشمنان، مبنی بر نظامی‌گری بالا، دارای کمترین میزان سهم بخش دفاع نسبت به تولید ناخالص داخلی است و از منظر شاخص جهانی نظامی‌گری، پائین‌تر از بسیاری از کشورهای مشابه در منطقه و در رتبه ۲۹ جهانی قرار دارد؛ این در حالی است که این شاخص، تنها میزان نظامی‌گری را تعیین می‌کند و تاکنون در خصوص نیاز دفاعی یک کشور که تابع عواملی همچون وسعت، جمعیت، تهدیدها و موقعیت ژئوپلیتیک است، شاخص‌سازی علمی انجام نشده است. در این تحقیق با بهره‌گیری از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی، شاخص جدیدی با عنوان «شاخص نیاز دفاعی» ابداع گردید که بر مبنای آن، جمهوری اسلامی ایران، در بین ۱۵ کشور منتخب با کسب امتیاز ۹۱ از ۱۰۰ در جایگاه یکم قرار گرفت و در

نهایت، سهم بهینه بخش دفاع جمهوری اسلامی ایران از تولید ناخالص داخلی به میزان ۵/۲٪ پیشنهاد شد.

(۱-۲) بر مبنای بررسی‌های انجام شده و دریافت نظرات خبرگان، مناسب‌ترین

تقسیم‌بندی هزینه‌های دفاعی شامل موارد زیر است:

(۱-۲-۱) هزینه‌های کارکنان شامل:

(۱) حقوق و مزایا،

(۲) بهداشت و درمان اعم از مستقیم و غیرمستقیم (بیمه درمانی)،

(۳) خوراک،

(۴) پوشاک،

(۵) سایر مزایا و کمک‌ها و پرداخت‌های انتقالی.

(۱-۲-۲) هزینه‌های عملیات و نگهداشت شامل:

(۱) نگهداری و تعمیرات ساختمان و تجهیزات،

(۲) آموزش، رزمایش و آمادگی یگانی،

(۳) سوخت،

(۴) مأموریت‌های جاری و عملیاتی،

(۵) هزینه‌های اداری.

(۱-۲-۳) هزینه‌های تجهیز شامل:

(۱) خرید اقلام عمده و سلاح،

(۲) خرید اقلام غیر عمده،

(۳) زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات،

(۴) بهینه‌سازی، بازسازی و جایگزینی تجهیزات.

(۱-۲-۴) هزینه‌های ساختمان شامل:

(۱) زمین،

(۲) ساختمان،

(۳) انشعاب‌ها،

(۴) منصوب‌ها.

(۵-۲-۱) هزینه‌های تحقیق و توسعه شامل:

(۱) تحقیق‌های صنعتی،

(۲) سرمایه‌گذاری صنعتی و انتقال فناوری،

(۳) تحقیقات غیرصنعتی،

(۴) هزینه آزمایش نمونه‌ها.

(۳-۱) ترکیب بهینه اعتبارات دفاعی کشور با تلفیق دو روش کیفی و کمی در قالب

جدول زیر ارائه می‌گردد:

جدول شماره ۹. ترکیب بهینه اعتبارات دفاعی کشور

هزینه‌های تحقیق‌ها	هزینه‌های ساختمان	هزینه‌های تجهیز	هزینه‌های عملیاتی و نگهداشت	هزینه‌های کارکنان	
۱۰	۱۱	۲۱	۱۷	۴۱	نظر خبرگان
۶	۶	۱۶	۲۱	۵۲	مطالعه‌های تطبیقی
٪۳۲	٪۲۱	٪۲۷	٪۷	٪۱۳	تأثیر عوامل
۸	۹	۲۰	۱۷	۴۶	ترکیب نهایی

(۴-۱) ترکیب پیشنهادی بالا، مربوط به کل بخش دفاع می‌باشد و این ترکیب در

نیروهای مختلف، متفاوت می‌باشد، پس لازم است با بهره‌گیری از روش این تحقیق،

مطالعه‌های مشابهی به تفکیک نیروها انجام شود.

(۱-۵) با توجه به فرایند بودجه‌ریزی عملیاتی (که باید تا پایان برنامه ۵ ساله پنجم در کل کشور پیاده‌سازی شود) ضروری است، در تحقیقی مشابه، ترکیب اعتبارات بر مبنای حوزه‌های مختلف عملیاتی نیز محاسبه گردد.

(۲) پیشنهادها

(۲-۱) پیشنهادهای اجرایی:

(۱-۱-۲) نتایج تحقیق در دو حوزه مجموع و ترکیب اعتبارهای بخش دفاع به مبادی مرتبط در مجلس، دولت و نیروهای مسلح گزارش شود.

(۲-۱-۲) دست‌کم مجموع اعتبارها، معادل ۵/۲ درصد از تولید ناخالص داخلی باشد.

(۳-۱-۲) ترکیب بهینه اعتبارها شامل: ۴۶ درصد نیروی انسانی، ۱۷ درصد عملیات و نگهداشت، ۲۰ درصد تجهیز، ۹ درصد ساختمان و ۸ درصد تحقیق و توسعه به‌عنوان الگوی بهینه ترکیب‌بندی اعتبارها مورد نظر قرار گیرد.

(۲-۲) پیشنهاد برای تحقیق‌های آینده:

(۱-۲-۲) طراحی شاخص نیاز دفاعی و ارائه سازوکاری برای سنجش مستمر آن،

(۲-۲-۲) تدوین ترکیب مناسب برای توزیع اعتبارها بین حوزه‌های مختلف عملیات با مبنای قرار دادن نظام بودجه‌ریزی عملیاتی،

(۳-۲-۲) تدوین ترکیب اعتبارها بر مبنای سرفصل‌های پنج‌گانه در هر یک از نیروهای ارتش و سپاه.

منابع و مأخذ

۱. منابع فارسی

۱. اقتداری، علی محمد (۱۳۵۷)، *بودجه*، تهران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۲. حافظنیا، محمدرضا و زرقانی، سیدهادی (۱۳۸۶)، جایگاه جمهوری اسلامی ایران در نظام ژئوپلیتیک جهانی و منطقه‌ای، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال پنجم، شماره ۱۸.
۳. فرزیب، علیرضا (۱۳۷۱)، *بودجه‌ریزی دولتی*، تهران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۴. قدیری‌اصل، باقر (۱۳۶۶)، *کلیات علم اقتصاد*، چاپ پنجم، تهران، انتشارات سپهر.
۵. قنبرلو، عبدالله (۱۳۸۴)، نقش حقوق بشر در هژمونی آمریکا، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، سال نوزدهم، شماره هفتم و هشتم.
۶. محمدپور دهکردی، مهرداد و علی اکبر شبیری‌نژاد (۱۳۸۱)، *بودجه‌ریزی در ایران*، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

۲. منابع انگلیسی

1. Ball, Nicole (25-26 February 2002), *Managing the Military Budgeting Process*, Prepared for the Workshop on The Military Expenditure Budgeting Process.
2. Lynch, Thomas (1990), *Public Budgeting in America*, New York, Prentice Hall.
3. NIC (2012), *Global Trends: 2030: Alternative Worlds*, available at: www.dni.gov/files/documents/globaltrends-2030.pdf
4. O'Hanlon, Michael (2009), *The Science of War*, Princeton, Princeton University Press.
5. SIPRI Yearbook (2011), *Armaments, Disarmament and International Security*, Stockholm, The Stockholm International Peace Research Institute.
6. The Military Balance 2010 (2010), *The Annual Assessment of Global Military Capabilities And Defence Economies*, London, International Institute for Strategic Studies.

۳. وبگاه‌های اینترنتی

1. www.bicc.de
2. www.dni.org
3. www.worldbank.org